

PARADIGMA AKADEMICKÉ KULTURY

Jaroslava Vašutová

Úvod¹

Ekonomická a společensko-politická témata vysokého školství zaujímají v odborných kruzích prioritní pozici a mají značný prostor pro diskuse a řešení na rozdíl od neméně významných témat týkajících se vnitřního života vysokých škol. Produkce poznatků a jejich komunikace studentům se na vysoké škole uskutečňují ve specifickém akademickém prostředí a podmínkách, jejichž udržitelnost se stává kardinální otázkou pro zachování statusu vrcholné instituce vzdělávací soustavy s nenahraditelnými hodnotami. Je potřebné zabývat se děním a proměnami uvnitř vysoké školy, které jsou logickým vyústěním změn vnějších kontextů a projevují se v pojetí vědeckého výzkumu, výuky a studia, v úrovni vzdělávacích standardů, v interpersonálních vztazích a komunikaci, v osobnosti absolventů, v pojetí akademické profese.

Význam vzdělávání je v posledním desetiletí vztahován především k potřebám trhu práce, k lepší zaměstnatelnosti absolventů a odvozuje se od paradigmatu společnosti vědění. Ačkoli je deklarována kvalita jako hlavní požadavek na vzdělávání, v průměru se do vzdělávání vnašují tržní mechanismy, které se mnohdy stávají prioritami před skutečnými přínosy a hodnotami vzdělání. Životaschopnost vysokých škol je v současnosti podmiňována kvantitativními ukazateli jejich produktivnosti a efektivitou vysokoškolského finančního managementu. Přitom fungování vysoké školy ovlivňují tak zásadní změny jako je grantový systém, strukturování studia, modularizace kurikula, kreditový systém hodnocení, internacionalizace, mobility, kombinované a distanční studium nebo elektronizace činnosti vysoké školy.

Ačkoli ekonomické aspekty vzdělávání stojí v popředí zájmu jak vzdělávacích soustav, tak samotných institucí, v oblasti vysokoškolského vzdělávání se vede v Evropské komisi debata o tom, jaká má být nová role vysokých škol (míněno univerzitního typu) v evropském vzdělávacím prostoru a jak lze dosáhnout konkurenceschopnosti mezi světovými univerzitami (*The Role of the Universities in the Europe of Knowledge,*

EU COM 2003). Objevují se zde takové koncepty jako například udržitelná úroveň excelence nebo professionalismus v akademických záležitostech, což naznačuje záměr ve sledování jiných než jen ekonomických a tržních aspektů v naplňování základních funkcí vysokých škol. Jde o nově položenou otázku kvality vzdělávání, jejích podmínek a zdrojů. Lze také odkázat na aktuální dokument Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové, umělecké a další tvůrčí činnosti pro oblast vysokých škol na léta 2006–2010 (MŠMT 2005), v němž je posilována priorita kvality, formulovaná přímo jako kvalita a excelence akademických činností a kvalita a kultura akademického života. Máme tedy vytvořeny závazné politické opory pro vysokoškolský svět, který se má rozvíjet v kontextu kvality, excelence a kultury. Neznáme však definice těchto konceptů ve stávající vysokoškolské realitě, ani cesty, jak k nim dospět.

V této souvislosti se zaměříme na proměnu vysoké školy v paradigmatu akademické kultury, která v sobě zahrnuje řadu aspektů, jimiž se ve výše uvedených dokumentech operuje a které postihují realitu vnitřního vysokoškolského života. Položíme si otázku, co je akademická kultura, co ji utváří a determinuje, jaký má význam pro existenci univerzit a ostatních vysokých škol?

VYMEZENÍ KONCEPTU AKADEMICKÁ KULTURA

Pojem kultura proniká stále častěji do různých oblastí života a vstupuje i do vzdělávání. Zde je spojován s klíčovými pedagogickými koncepty, kterými jsou škola, učení, výuka. V odborné literatuře se například pojednává o kultuře školy, kultuře výuky, kultuře učení, kultuře pedagogických sborů a také je zmiňována akademická kultura, nově se objevuje i evaluační kultura. Proč k tomuto spojování dochází a jaký je jeho smysl? Kultura je vždy spjata s člověkem stejně jako vzdělávání, výuka a učení se. Výraz „kultura“ ve spojení s uvedenými koncepty napomáhá k tomu, aby byly vyjádřeny duchovní hodnoty, které se dotýkají aktérů a jejich činností, prostředí, vztahů, poznávacích procesů a produktů vzdělávání. Nahlédneme-li do výkladových slovníků nebo encyklopedií, najdeme podobné definice kultury, které v podstatě zahrnují: specifickou soustavu společenských norem a institucí, duchovní hodnoty, systém vztahů, specifický způsob chování a jednání, spe-

¹ Podstatná část tohoto příspěvku byla publikovaná pod názvem *Interakce na vysoké škole jako součást akademické kultury* ve sborníku z vědeckého semináře *Interakcia učiteľa a študenta v procese vysokoškolskej výučby*, Trnava, UCM, 2007.

cifický způsob činností a cílené působení a ovlivňování, jehož výsledkem je kulturnost.

Vzdělávání je samo o sobě kultivující a směřující ke kulturnosti člověka a společnosti, respektive ke vzdělanosti, která je formou kulturnosti. Má své definované cíle, je založené na systému vztahů a pravidel, na specifických činnostech, na modelu chování jeho aktérů atd. Nadužívání pojmu kultura ve vztahu k oblasti vzdělávání má své odůvodnění. Může jít samozřejmě o určitý „módní trend“, ale my se přikláníme k významu tohoto spojení jako vytvoření nástroje pro posilování složky hodnot, postojů, vztahů a vzájemného působení prvků a subjektů vzdělávání. Jinými slovy řečeno, vzdělávání není chápáno jen jako pouhý pedagogicko-psychologický, didaktický, institucionálně organizační či edukačně politický mechanismus směřující k pozitivní změně jedince vzhledem k jeho individuálním potřebám a potřebám společnosti, ale jde o kontinuální humánní proces, v němž rozvoj jedince je spojen s prožíváním a obohacováním, s bytostným formováním a intelektuální socializací, s transformováním poznání do lidských hodnot, s identifikováním se se vzdělávacím prostředím.

Kultura úzce souvisí s etikou. Na vysoké škole se etické chování stává modelem společenských hodnot. Jeho nositeli jsou především akademičtí pracovníci a personál vysoké školy, a také studenti, kteří se s tímto modelem identifikují. Etické chování by mělo být zakódováno v etickém kodexu instituce, což nebývá na vysokých školách pravidlem. Dokument Národní politika výzkumu a vývoje České republiky na léta 2004–2008 doporučuje institucím zabývajícím se výzkumem vytvořit vlastní etický kodex. Vysoké školy však zde nejsou explicitně uvedeny, ačkoli dělají výzkum. Lze však vyvodit, že se jich to také týká.

Udržitelnost nezpochybnitelných hodnot často hledáme v kontinuitě tradic, které jsou však převážně nepřenositelné do zcela nových kontextů, jež vytváří měnící se společnost. Dochází tak ke střetu mezi tradičním chápáním akademické kultury a novodobým pojetím života vysoké školy navíc v rámci diverzifikujícího se terciárního vzdělávání. Ukazuje se jako potřebné redefinovat koncept kultury, respektive vysokoškolské či akademické kultury, ovšem při zachování nenahraditelných idejí a hodnot vycházejících z tradic, které jsou uznávány a také vyjádřeny v novodobých mezinárodních dokumentech a dílech významných autorů. Jejich příklady dále uvádíme.

„Univerzity reprezentují soustředění nejlepších vědeckých sil. Tyto síly zobecňují platné ideje a koncepce, které daly vzniknout „německému ekonomickému zázraku“, „belgickému sociálnímu třesku“, švýcarskému modelu demokracie“,

„francouzské intelektuality“ atd. (*Kaputsky a Davidyuk*, 1991, s. 19).

„Vysokoškolské instituce jsou komunitami učenců, kteří uchovávají a rozmnožují poznatky a svobodně vyjadřují své názory na tradiční poznatky kulturu a zároveň produkují nové poznatky, aniž by byli svazováni předepsanými doktrínami... Pokrok ve vysokoškolském vzdělávání, vědě a výzkumu záleží na jeho infrastruktuře a zdrojích, jak lidských tak materiálních, na kvalifikaci a expertnosti vysokoškolských učitelů, na jejich pedagogických kvalitách podporovaných akademickou svobodou, profesionální zodpovědností, kolegiální a institucionální autonomií“. (UNESCO, 1997).

„...univerzity zůstávají hlavním centrem vzdělávání s internacionální působností a jsou pokladnicí akumulující učinnost ku prospěchu společnosti založené na znalostech. Jestliže tuto roli univerzity ztratí, kdo bude potom dělat výzkum a připravovat příští generace vědců?“ (*Altbach*, 1998, s. 347).

V dokumentu Mezinárodní komise UNESCO Učení je skryté bohatství (*Delors*, 1997), který formuluje požadavky na vzdělávání pro 21. století, jsou vysloveny perspektivy univerzit v jejich staronových rolích, avšak s novým imperativem (tamtéž, str. 9). Je požadována jejich působnost „jako vědeckých pracovišť a center studia, jako zařízení k získání profesních kvalifikací a zařízení pro celoživotní vzdělávání, jako partnera pro mezinárodní spolupráci“. Takové pojetí rolí vysokých škol by mělo „obnovit původní intelektuální a sociální poslání v rámci společnosti jako garanta univerzálních hodnot a kulturního dědictví“. Zároveň je tato vize chápána jako obrana proti existujícímu rozporu, zda vysoká škola poskytuje „veřejnou službu“ nebo se podřizuje „logice trhu práce“.

Zpochybňování historického modelu univerzity v současném vzdělávacím kontextu se objevuje v dokumentu OECD: „...vize tradičního modelu jako společenství učenců, jimž jde o hledání pravdy, pozbývá významu ve prospěch jiných modelů, flexibilních, odpovídajících logice trhu práce i potřebám studentů“. (*Hendrichová a Čerch*, 1997, s. 90).

Je zřejmé, že institucionální diverzifikace terciárního vzdělávání vyděluje univerzity díky jejich specifickým a udržitelným hodnotám, které jsou požadovány například i v souvislosti s hodnotami společnosti vědění. Ačkoliv se v mezinárodním vývoji vysokého školství od 2. poloviny 20. století objevily mnohé krize a kritiky univerzit (např. OECD 1987), přesto ve srovnání s novodobými terciárními institucemi neuniverzitního typu zůstávají univerzity nositeli nepostradatelných idejí a hodnot jako součásti akademické kultury, i když v pozměně-

ném paradigmatu. Určité tendence ke stírání rozdílů mezi univerzitami a neuniverzitními školami se tak ukazují jako nemožné, přinejmenším pokud jde o existenci akademické kultury.

Akademická kultura je typický fenomén vysoké školy, který má specifické rysy intelektuálního a tvůrčího prostředí a modelu chování. Promítá se do vnitřního života vysoké školy ve všech jejích funkcích, zvláště pak vzdělávací a výzkumné. Je determinována jak vnějšími (např. vzdělávací politika, vysokoškolský zákon), tak vnitřními faktory (např. interpersonální vztahy a interakce).

AKADEMICKÁ KULTURA V TRADIČNÍM POJETÍ

Akademická kultura je pojem, který se původně váže k tradiční univerzitě. Stejně tak k univerzitě patří akademická půda, akademická svoboda, akademická dráha, akademické tituly, akademická obec atd. Zakotvení termínu „akademický“ nacházíme i v novodobých zákonech 172/1991 Sb., a 111/1998 Sb., o vysokých školách. Konkrétní obraz akademické kultury nám poskytne analýza obecných aspektů kultury transformovaná do univerzitního kontextu zohledňujícím tradiční hodnoty. Identifikovali jsme následující znaky tradičního pojetí akademické kultury:

- › akademický duch (svoboda, autonomie, uzavřenost, hodnota lidství a poznání, kultivovanost, ctnosti, důstojnost, sounáležitost)
- › institucionální historie a tradice (kamenné versus moderní univerzity)
- › vědění a bádání, pěstování vědy a výzkumu
- › akademické osobnosti
- › akademické společenství a hierarchie vztahů
- › habitus vysokoškoláka ve vazbě na obor
- › tradiční kurikulum a tradiční výuka (přednášky)
- › interakce učitel-student-vzdělávací obsah
- › architektura prostředí

Akademický duch je fenomén, který je svázán s univerzitní tradicí, avšak prochází proměnami v reflexi života společnosti. Jeho charakteristickými projevy jsou svoboda a nezávislost.

Otázka *akademické svobody a autonomie* vyvolává ve vzpomínkách střední a starší generace negativní asociace, neboť jejich ztráta v totalitním režimu nepříznivě, deformačně až destruktivně poznamenala akademickou kulturu. Obojí byly obnoveny až 90. letech 20. století díky novému vysokoškolskému zákonu (172/1990 Sb.) a demokratizaci celého vzdělávacího systému. Především svoboda výuky a výzkumu a nedotknutelnost akademické půdy se významně projevily v životě vysokých škol, zvláště pak v prvních letech porevoluční euforie. „Zacházení“ se znovu nabytou akademickou svobodou se ukázalo jako problematické zvláště tam, kde se stala neadekvátním nástrojem posuzování kvality výuky učitelů, nezávislosti vzdělávacích obsahů a studijních požadavků.

Současná reálná forma autonomie je variabilní a dynamická svoboda téměř mýtická. Jsou podřízeny aktuální vysokoškolské politice a mechanismům institucionálního řízení a kontroly. Výrazně je posilován formální, pracovní právní a administrativní rámec autonomie, což vede k vytváření institucionální hierarchie spojené s vysokou mírou byrokracie a ekonomických tlaků vně i uvnitř institucí, k praktikám formalizovaných procedur (např. grantové soutěže) nebo závislostem akademických pracovníků na administrativním aparátu vysoké školy. Mýtus akademické svobody je ovlivněn symetrií mezi individuální svobodou a společenským závazkem. V novém pojetí akademické svobody jde o hledání kompromisu mezi nezávislostí a povinnostmi, mezi svobodou a zodpovědností (Kennedy, 2001).

Od autonomie se může odvíjet *uzavřenost*. Uzavřenost až izolovanost univerzit je spjata se vztahem ke společnosti, k realitě a k životu, což bylo předmětem velké kritiky v 80. letech 20. století (OECD, 1987). Lze ji však také chápat jako uzavírání a sřežení bohatství vědění, které univerzita uchovává a produkuje, což není v rozporu s jejím posláním a funkcemi.

Akademický duch v sobě také zakotvuje hodnoty, které jsou nenahraditelné. Jde především o *hodnoty lidství a poznání*, které jsou v interakci. Promítají se do klimatu, do osobnosti vysokoškoláka a absolventa, do přístupu k vědeckovýzkumné práci, do prestiže oboru a instituce. Jejich nositeli by měli být akademičtí pracovníci. K tradičnímu akademickému duchu patří kultivovanost chování, jednání a komunikování všech příslušníků akademické obce i pracovníků administrativně organizačního zázemí. Kultivovanost je zachovávána v protokolech akademických procedur, z běžného života univerzity se však pomalu vytrácí.

Za další významnou hodnotu tradičního pojetí akademické kultury lze považovat *sounáležitost* k instituci, k oboru, k aka-

demickému společenství. Její projevy bychom mohli pojmenovat jako hrdost, obětavost, oddanost, angažovanost, solidarita, kolegiálnita, loajalita.

Akademická etika má svá psaná zakotvení v zákonu o vysokých školách a v institucionálních dokumentech a týká se především akademických pracovníků. Nepsaná souvisí často se skrytým kurikulem i s rituály vědeckovýzkumné práce. Podstatu akademické etiky, a to jako postuláty pro legitimitu být příslušníkem akademické profese, vyjádřil *J. P. Bean* následovně (*Bean*, 1998):

Být pravdomluvný, být pravdivý k sobě, podněcovat studenty k učení, zapojovat se do vědeckého výzkumu a tvůrčí činnosti.

Vážít si studentů a být vzorem nejen jako odborník, ale i jako lidská bytost.

Konat vědeckovýzkumnou a tvůrčí práci z vnitřních pohnutek. Materialismus je neslučitelný s akademickými hodnotami.

Jde tedy o **ctnosti**, jimiž by měl akademický pracovník disponovat, jako je pravdivost, úcta, entuziasmus, odpovědnost, nezištnost, pluralita, tolerance aj. Akademická etika bývá porušována dehonestujícími způsoby jednání, ať již učitelů, personálu nebo studentů. Také etická stránka autorství publikovaných výstupů z vědeckovýzkumné činnosti může být porušována a odhalené plagiátorství je postihováno. To vše se neslučuje s pravidly akademického života, avšak doprovází ho.

Kulturu vysoké školy ovlivňuje její **historie a institucionální tradice**. To dokazují tzv. kamenné univerzity, jejichž založení spadá do minulých století nebo až do středověku. Je pochopitelné, že tyto instituce s historickou kontinuitou a s vysokou prestiží domácí i mezinárodní, jsou výjimečné i pokud jde o zachování tradiční kultury. To však bývá kamenným univerzitám vytýkáno jako pěstování konzervatismu a krajního tradicionalismu, které je odděluje od reality. Tímto „neduhem“ nejspíš netrpí moderní univerzity a zvláště pak neuniverzity vysoké školy. Pokud ano, pak nejde o historické kořeny.

Jednou z podstatných funkcí vysoké školy je produkování nových poznatků prostřednictvím vědeckého výzkumu a vývoje. Proto **vědění a bádání, pěstování vědy a šíření poznání** jsou neodmyslitelnou součástí existence univerzity a její prioritou. V 90. letech se v důsledku zavedení grantového systému vědeckovýzkumné práce na vysokých školách mění její pojetí a tudíž i kultura vědeckého výzkumu. Věda se stává pří-

mo závislou na vnějších finančních zdrojích, které jsou nejisté a přísně byrokraticky stráženy. Získání grantů je založeno na soutěži, často závisí spíše na souhře okolností, než na vlastní kvalitě výzkumného projektu. V tvorbě výzkumných projektů stojí ekonomická a administrativní hlediska před věcnými vědeckými. S oblastí vědy a výzkumu úzce souvisí působení **akademických osobností** na univerzitách. Jako vysoce erudovaní a tvůrčí ve vědě, s vysokou osobní prestiží v akademickém světě, dávají instituci a oboru své vize, jsou vzory pro kolegy, jsou modely kultivovaného profesionálního chování a jednání pro studenty. Tyto osobnosti nejsou svázány formálním systémem získání akademických hodností, ale prokazují vysoké vědecké a profesionální kvality ve svých dílech a vystupování na veřejnosti.

Akademická kultura je také obrazem **akademického společenství** nazývaného akademická obec a fungování jeho **interpersonálních vztahů**. Tradiční akademické prostředí se opírá o hierarchii vztahů a pozic, v níž nadřízenost a podřízenost hrají významnou roli. Liberalismus je nepřijatelný, je vyžadován pevný řád. Na druhé straně fungují demokraticky zvolené samosprávné orgány v podobě akademických senátů, které jsou produktem akademického společenství. Jejich angažovanost na našich vysokých školách je v současnosti převážně spojena se supervizí, což je odrazem proměny celospolečenského klimatu.

V akademické kultuře je neopominutelný **habitus vysokoškoláka**. Habitus vysokoškoláka bývá vztahován k inteligenci nebo k intelektuálům nebo k vědní disciplíně, jejíž obor studují (*Ondřejkovič*, 1977). V tradičním pojetí byli vždy studenti obrazem svých oborů. Bylo vždy snadné identifikovat medika, studenta filozofa, studenta techniky či učitelství. Akademická kultura je v uvedeném znaku ovlivněna tím, jak se studenti identifikují se svojí institucí a se svým studijním oborem a jak naplní své role z hlediska budoucí profese.

Dostáváme se k otázce **kurikula a pojetí výuky** ve vztahu k akademické kultuře. Jde o specifický způsob činnosti zacílené na kognitivní a osobnostní rozvoj studenta. V tradičním paradigmatu vysokoškolského vzdělávání se kurikulum vyznačuje formálností, lineárností, systematickostí, encyklopedičností, akademičností a kompletní závazností pro absolvování. Tradiční výuka je založená na „velkých“ hromadných přednáškách a formalizovaných zkouškách, které jsou ritualizované a vstupují do tradiční akademické kultury jako její základní parametry. V interakcích dominuje **interakce učitel-studenti-vzdělávací obsah**. Od 70.–80. let minulého století je proklamováno vysokoškolské zkvalitňování výuky a její inovace. Měřítkem zkvalitňování se stává vědecká graduace akademických pracov-

níků. Podporuje se také pedagogické vzdělávání akademického sboru (tzv. staff development), které však vyvolává obavy před pedagogizací vysokých škol a snižováním úrovně vzdělávacího standardu především na univerzitách (tzv. vedení studentů za ručičku).

Obraz akademické kultury dokresluje *architektura prostředí*. Velké přednáškové sály, mohutné knihovny a studovny, prostorné chodby pro setkávání studentů, starobylé vybavení, to vše podtrhuje akademický duch a tradici. Také moderní architektura využívá prvků univerzitních tradic, které zakomponovává do projektů vysokoškolských staveb. Prohřeškem vůči architektuře je umístění vysokoškolské instituce do budovy s jiným původním účelem, jako je např. Základní nebo střední škola nebo bývalé kino.

NOVODOBÉ POJETÍ AKADEMICKÉ KULTURY

Předchozí výklad o akademické kultuře by byl neúplný, pokud bychom se nepokusili o pohled na její novodobé pojetí. Jde spíše o tendence, přičemž některé znaky jsou zcela reálné a již výrazně ovlivňují vysokoškolské prostředí a vzdělávání. Někde se dostávají do rozporu se zakorvenou tradiční akademickou kulturou, jinde se stávají výzvou ke změně. Budou pojednány následující znaky novodobé akademické kultury:

- › liberalizační, internacionalizační a multikulturní duch (otevření se, rozvolnění, zpřístupnění, dostupnost, mobility)
- › výzkum, vývoj, vzdělávání pro konkurenceschopnost
- › virtuální prostředí
- › kvalita a excelence akademických činností
- › duch evaluace a ekonomizace
- › účelová akademická dráha
- › akreditované kurikulum a skryté kurikulum
- › ICT, eLearning, studijní opory
- › habitus vysokoškoláka ve vazbě na vrstevníky
- › mnohonásobné interakce

Výše zmíněná kritika tradičních univerzit, kterou jsme zaznamenali ve světě v některých vývojových obdobích vyso-

kého školství 2. poloviny 20. století, a následné tlaky společnosti (politické, ekonomické a sociální) přinesly výsledky. Na vysoké školy proniká nový duch – *duch liberalizační*. Tzv. *rozvolnění* se týká struktury institucí, vzdělávacích programů i akademických konvencí, týká se zpřístupnění vysokoškolského vzdělání heterogenní mase studentů. *Otevření se vysokých škol* světu a všem, kteří se chtějí vysokoškolsky vzdělávat, je jedním z principů demokratických vzdělávacích systémů. Je však otázkou, zda někdy nedochází k vynucování vnějšími ekonomickými a politickými tlaky, než že by otevřenost pramenila z vnitřních pohnutek samotných vysokých škol. Překonání uzavřenosti institucí je záležitostí přesvědčení a společenských podmínek, nikoli politických rozhodnutí a výzev.

Duch internacionalizace není tak zcela novodobým a je známo, že byl velmi silný již na středověkých univerzitách. Dnes nabývá jiných rozměrů, které přináší například Boloňská deklarace. S tímto aspektem souvisí i *multikulturalita* vysokých škol, kterou přináší mobilitu studentů a učitelů. Tato idea spolu s principem demokratizace vzdělávání přináší na vysoké školy řadu nových situací, které obohacují život vysokých škol, ale také vznikají problémy, které vyplývají z rozdílností kultur a míry jejich akceptování či tolerování. Multikulturalita vyžaduje také vybavenost učitelů a studentů jazykovými a multikulturními znalostmi.

V úvodní části příspěvku jsem upozornili na sílící vliv tržních mechanismů v oblasti vzdělávání a vědeckého výzkumu a vývoje na vysoké škole. To má za následek vytváření konkurenčního prostředí, které nutí k „honbě“ za úspěchem ve vzdělávací nabídce, v získávání grantů, v získávání erudovaných akademických pracovníků pro účely akreditace, v získávání studentů apod. *Konkurenceschopnost* se v této podobě stává prostředkem i cílem existence vysokých škol.

Konkurenceschopnost bude smysluplná pouze tehdy, pokud bude podpořena kvalitou. *Kvalita a excelence* se stávají frekventovanými termíny v našem vysokém školství, avšak existují zatím na úrovni proklamací, jejich vlastní obsah je neuchopitelný. Spojují se s akademickými činnostmi, které je třeba hodnotit podle stanovených kritérií a indikátorů kvality a excelence. Nástroje pro objektivní hodnocení akademické kvality (např. RIV) vyvolávají napětí, nejistotu a obavy před formalizací kvality, zvláště pokud se uplatňují kvantitativní kritéria. Hodně se také spoléhá na nespolehlivé studentské hodnocení. Avšak v samotném hodnocení nespočívá dosahování kvality a excelence akademických činností, tj. výzkumu a výuky. Měly by být především vytvořeny standardy, podmínky a stimuly pro excelentní výkony.

Evaluace jako fenomén velmi výrazně zakotvuje v systému vysokých škol, je všudypřítomná, je tvrdě vyžadovaná a stává se samozřejmou součástí života vysoké školy. Klíčovými koncepty evaluace jsou akontabilita, efektivita, kvalita a excelence. Evaluační procesy a mechanismy probíhající na institucionální úrovni vytvářejí **evaluační kulturu**. Evaluace je úzce propojena s **ekonomizací** (normativy, koeficienty), která vnáší do akademických hodnot hodnotu peněz, ať již institucionálních finančních prostředků nebo individuálních výdělků či přívůdků učitelů a studentů.

Zastavme se ještě u **akademické dráhy**, která souvisí s kvalitou a excelencí akademických činností. Bylo by logické, kdyby tyto hodnoty byly vždy zahrnuty do získání vyššího akademického titulu. Ve vysokoškolské praxi se setkáváme stále častěji s účelovými habilitacemi a profesoriáty. Vysokoškolské pracoviště, které potřebuje získat akreditaci, potřebuje také adekvátní akademické tituly. Ačkoliv existují tvrdá kritéria pro graduaci, lze je změkčit dle potřeby a umožnit kandidátům snazší přístup k titulům pod vlajkou záchrany oboru nebo pracoviště. V důsledku toho se může snížit kredit vysokoškolských učitelů ve společnosti a akademická profese již nebude podělena uznávanými osobnostmi.

Akademická kultura se proměňuje také ve vzdělávací funkci vysoké školy. Tradiční vysokoškolské kurikulum je vystaveno vlivu současné evropské vzdělávací politiky. Boloňská deklarace přinesla strukturování studia, koncipování kurikula ovlivňuje modularizace a kreditový systém hodnocení, který umožňuje přenositelnost vzdělávacích výsledků v rámci studentských mobilit. **Tvorba kurikula** již není svobodnou tvůrčí činností akademických sborů, ale je podrobena akreditačním kritériím, která mají více formální charakter a byrokratický rámec. Tyto podmínky vedou ke snaze vyhovět za každou cenu kritériím, přitom uniká původní smysl akreditačních, tj. garantovat kvalitu vzdělávání. Pozornost se pak obrací k tzv. **skrytému kurikulu** (Mareš a Rybářová, 2003), které koneckonců je z hlediska studentů nejdůležitější.

K novodobé akademické kultuře v nemalé míře přispívá elektronizace. Prudký **rozvoj ICT** se promítá do vzdělávání, poskytuje hojnost informačních zdrojů a snadný přístup k nim, což především studentům usnadňuje studium jak v pozitivním, tak i negativním smyslu. Výuka a studium podporované počítačem se transformují na **eLearning** a místo skript a studijní literatury se převážně vytvářejí specifické **studijní opory**, neboť směřování k učení se na distanci má zelenou a je i z mnoha důvodů výhodné. Klade však zcela nové nároky na akademické pracovníky a personál. Akademická profese se stává silně závislou na informačních technolo-

giích, přičemž operační systémy se překotně rozvíjejí a mění. Nové informační a komunikační technologie a elektronizace patří k životu současné vysoké školy, avšak často se sází více na formu než na myšlenky a kvalitu vlastního obsahu. Kde kdo a kdeco má webovou stránku a pozornost se soustřeďuje na jejich atraktivitu, přičemž funkčnost často chybí. Jak se zdá, hodnoty intelektuálního myšlení, poznávání a vědění se stávají druhořadými, forma vítězí. Na druhé straně uživatelství internetu, e-mailu, tiskového editoru a adekvátních databází patří ke gramotnosti vysokoškolských učitelů, studentů a personálu a bez nich téměř nelze existovat v akademickém světě.

Podíváme-li se na **habitus současného vysokoškoláka**, je zřejmá vazba na vrstevníky. Ukazuje se, že vazba na obor není v habitu vysokoškoláka tolik podstatná. Výrazně se také mění hodnotové žebříčky, postoje a zájmy studentů vysokých škol. To může vést ke konfliktům studentů s tradičně zaměřenými učiteli, s tradičními studijními požadavky, s tradičním kurikulem. Dnešní vysokoškolák se ani výrazně neprojevuje jako inteligent, jeho intelekt a kultivovanost se někdy obtížně rozpozná. Habitus vysokoškoláka je ovlivněn masovostí vysokoškolského vzdělávání, a tudíž intelektuální heterogenitou studentů.

Novodobou akademickou kulturu charakterizují **mnohonásobné interakce**. Nejde již pouze o vzájemné působení učitel-studenti-vzdělávací obsah nebo výzkum-výuka, ale do interakcí vstupují další zdroje vlivů, ať již jde o nové technologie, média, praxi, zahraniční mobility atd., které prostupují všemi vrstvami života a funkcí vysoké školy. Tyto interakce lze klasifikovat jako interpersonální, produktivně věcné a personálně věcné. **Interpersonální interakce** patří na vysoké škole k tradičním a zakotveným a zahrnují učitele, studenty, akademické funkcionáře a personál vysoké školy. V současnosti stoupá význam vzájemných studentských interakcí. Také personál, který tvoří zázemí ve fungování vysoké školy, zaujímá v současnosti významnou pozici a jeho vliv je silný vzhledem k tomu, že ovládá byrokracii na rozdíl od akademického pracovníka. **Produktivně věcné** interakce zahrnují vzájemné působení výzkumu, vědy, výuky, kurikula, praxe. **Personálně věcné interakce** se týkají vzájemného ovlivňování osob a jevů. Jde o interakce učitelé-výzkum, kurikulum a výuka, ICT, organizační systém, praxe, zahraniční zkušenost, u studentů pak o působení kurikula (formálního a skrytého), ICT, organizační systém studia, praxe, zkušenosti. Tato skupina interakcí je mohutně rozrostlá, a to v důsledku nových kontextů pro funkce vysokých škol.

Mnohonásobné interakce ovlivňují kvalitu života vysoké školy a její kulturu tím, jaké přinášejí pozitivní a negativní dopady. K pozitivním důsledkům patří:

- › obohacení o široké spektrum vztahů a vlivů
- › mnoho variant a prostředků komunikace
- › vysoká škola se stává otevřenou platformou pro poznání a vědění
- › snížení společenské izolovanosti vysokých škol
- › příprava pro život

Naopak negativní důsledky lze vidět:

- › ve změně identity, rozmělnění sounáležitosti
- › v nepřehlednosti, nestrukturovanosti interakcí
- › hledisko kvantity stojí před kvalitou
- › účel a forma interakce překrývají její obsah, ideje a hodnoty
- › vzniká konkurence a konflikty ve vztazích
- › duch svobody a volnosti se transformuje na individuální závislosti

Ve vztahu vysokoškolských učitelé-studenti dochází v důsledku mnohonásobných interakcí k tomu, že:

- › klesá význam interakce učitelé-studenti

- › učitelé se více zaměřují na interakce mimo studenty
- › snižuje se frekvence interpersonálních interakcí učitelé-studenti, redukuje se pro ně příležitosti
- › snižuje se kvalita interakce učitelé-studenti i kvalita komunikace
- › studenti upřednostňují interakci studenti-studenti, zvláště v rámci skrytého kurikula
- › studenti upřednostňují interakci s ICT

ZÁVĚR

V teoretické studii jsme otevřeli některé otázky paradigmatu akademické kultury s ohledem na tradiční a novodobé aspekty života vysokých škol. Jde o tematiku, která je obsáhlá a není u nás zkoumána a systematicky zpracována. Ukazuje se, že nové kontexty vysokého školství a vzdělávání pozměňují nejen tradiční akademické hodnoty, činnosti a interakce, ale přinášejí tržně ekonomické a byrokratické mechanismy do procesů utváření těchto hodnot. Z hlediska společenského významu a poslání vysokých škol je žádoucí věnovat se problematice proměn vnitřního života vysokých škol a akademické kultury výzkumně, teoreticky i prakticky.

Doc. PaedDr. Jaroslava VAŠUTOVÁ, Ph.D.
Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta,
Ústav výzkumu a rozvoje vzdělávání,
jaroslava.vasutova@pedf.cuni.cz

Literatura

1. ALTBACH, P. G. *Comparative perspectives on higher education for the twenty-first century*. Higher Education Policy, 1998, roč. 17, p. 347–356.
2. BEAN, J. P. *Alternative Models of Professorial Roles: New Languages to Reimagine Faculty Work*. *Journal of Higher Education*, 1998, vol. 69, no. 5, p. 496–512.
3. HENDRICHOVÁ, J., ČERYCH, L. (red.) *Terciární vzdělávání ve vyspělých zemích: Vývoj a současnost*. Praha: ÚIV, 1997.
4. DELORS, J. (ed) *Learning the Treasure Within : Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century*. Paris: UNESCO, 1996.
5. KAPUTSKY, F., DAVIDYUK, G. *The Universities at the Construction of the New European Home*. Higher Education in Europe, vol. 16, 1991, no. 4, p. 18–30.
6. KENNEDY, D. *Academic Duty*. Cambridge: Harvard University Press, 2001.
7. OECD *University under Scrutiny*. Paris: 1987.
8. MAREŠ, J., RYBÁŘOVÁ, M. Skryté kurikulum-málo známý parametr klimatu vysoké školy. In Ježek, S. (ed). *Psychosociální klima školy*. Brno: MSD, 2003, s. 99-122.
9. ONDREJKOVIČ, P. *Socializácia mládeže*. Bratislava: Veda, 1977.

10. UNESCO *Adoption of a Recommendation concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel*. General Conference, 29th Session, Paris, 1997.
11. VAŠUTOVÁ, J. (2004) *Strategie výuky ve vysokoškolském vzdělávání*. Praha, UK PedF.

Tato studie vznikla za podpory MŠMT ČR v rámci projektu Centrum základního výzkumu školního vzdělávání pod registračním číslem LC06046.

Résumé

Paradigm of Academic Culture

In this theoretical study we open questions of paradigm of academic culture with regard for traditional and modern aspects of university life. In the context of economical pressures and mercerization the value, processes and conditions of education is changed. In the same time the requirement of

a quality and excellence of academic affairs and academic culture are formulated in political documents. We look for arguments for maintenance of the specific university culture, which is unique. We analyze the features of the traditional academic culture and expose the modern characteristics.

